

---

## Domagoj Vujeva: Političko predstavništvo u Hegelovoj znanosti o državi

---

*Mentor: prof. dr. sc. Dragutin Lalović*

*Datum obrane: 8. veljače 2012. na Fakultetu političkih znanosti*

*Povjerenstvo za obranu: akademik Zvonko Posavec, predsjednik*

*prof. dr. sc. Dragutin Lalović*

*prof. dr. sc. Nenad Zakošek*

Doktorska disertacija mr. sc. Domagoja Vujeve *Političko predstavništvo u Hegelovoj znanosti o državi* ima ukupno 227 stranica (sa 158 bilježaka). Sadržajno je podijeljena na šest poglavlja: 1. Uvod, 2. Razvoj pojma predstavništva iz perspektive Hegelove teorije političkog predstavništva, 3. Povijesni i idejni kontekst Hegelove filozofije prava, 4. Genealogija razlikovanja “građanskog društva” i “političke države” u Hegelovoj političkoj filozofiji, 5. Političko predstavništvo u Hegelovoj spekulativnoj znanosti o državi, 6. Zaključak. Popis primarne i sekundarne studijske literature sadrži 193 naslova, najvećim dijelom na njemačkom i engleskom jeziku.

U Uvodu (str. 8-24) kandidat polazi od hipoteze da je odnos “građanskog društva” i “političke države” središnji problem Hegelove ideje države. Spekulativno izražavajući dostignuća Francuske revolucije, Hegel taj odnos opisuje kao bitni identitet u razlici. Moderna emancipacija čovjeka događa se, naime, razdvajanjem građanskog društva kao prostora radno-razmjenske i privatno-pravne međuovisnosti pojedinaca, unutar kojega se čovjek povijesno ozbiljuje kao opće biće, i političke države, koja je kao moment samosvjesne općenitosti državne cjeline prostor istinskog političkog zajedništva. Političko predstavništvo ključan je oblik posredovanja tih dviju sfera, koji je u Hegelovoj zreloj znanosti o državi izveden staleško-korporativnim zastupanjem velikih interesa građanskog društva u zakonodavnom tijelu.

Dvije su osnovne teze ovog rada, istaknute u Uvodu.

Glavna je teza da se Hegelov model političkog predstavništva ne može primjereno shvatiti tumači li se – što je često slučaj u sekundarnoj literaturi – kao ustupak prevladavajućim društvenim i političkim okolnostima Hegelova vremena,

nego je prije svega rezultat Hegelove potrage za instrumentom posredovanja modernog građanskog društva i moderne političke države. U tom smislu pokazuje se odlučujućim zahtjev *Filozofije prava* da politička država kao moment istinskog zajedništva ne treba biti uspostavljena samo u razlici spram predrđavnih sfera, nego da ona kao najviši, konkretni moment ideje države mora sadržavati prethodne sfere u "ukinutom" obliku, dakle osigurati im političku egzistenciju. Upravo taj zahtjev prema Hegelovu sudu predstavnička demokracija nije u stanju ispuniti: budući da polazi od apstraktnog i izoliranog pojedinca, ona s jedne strane ne uspijeva dati politički izraz realno postojećim društvenim interesima, a s druge političku aktivnost građana svodi na njihovo privremeno okupljanje za "pojedinačni i trenutni akt". U skladu s tim svoj model političkog predstavništva Hegel ne vidi kao povratak pred-revolucionarnoj tradiciji, nego kao rješenje primjerenije državi proizašoj iz Francuske revolucije.

Druga je teza rada da je odbacivanje demokratske konstitucije političkog tijela osnovni nedostatak Hegelove teorije predstavništva. Naime, kandidat smatra kako je upravo uvid o građanskom društvu kao mjestu povijesne emancipacije čovjeka, uvid koji Hegelu omogućuje prevladavanje nekih proturječja predstavničke demokracije, razlog što on istodobno previđa temeljni politički značaj demokratske konstitucije političkog tijela. Taj značaj sastoji se u tome da se omogući autonomno djelovanje najviše vlasti, odnosno da se osigura njezina sposobnost integracije različitih društvenih stajališta u jedinstvenu državnu volju i da se istovremeno državna vlast shvati kao povjerenstvo, funkcija koja pripada samo zajednici kao cjelini. Sve to međutim, po kandidatovu sudu, ne znači da je Hegelova teorija predstavništva neprimjenjiva u modernim uvjetima: doduše, ne treba je smatrati alternativom predstavničkoj demokraciji, ali je ona njezin funkcionalni korektiv ili sadržajni dodatak koji ništa manje ne pripada zbiljnosti moderne države.

U Uvodu je ukratko naznačena i struktura disertacije. U prvom poglavlju koje slijedi nakon Uvoda ispituje se povijest pojma predstavništva iz perspektive Hegelove teorije predstavništva. U sljedećem poglavlju izložena je povijesna i idejna kontekstualizacija Hegelove *Filozofije prava*. Najprije se prikazuju najvažnije društvene reforme koje je na početku 19. st. provela pruska vlada, a zatim se ispituju teorijske kontroverze oko ustavnog pitanja u Njemačkoj u prvoj polovini 19. st. U posljednjem dijelu poglavlja razmatra se opravdanost tzv. prigovora akomodacije. Naime, Hegelu je prigovoreno da se "prilagođava" prevladavajućim okolnostima svojega vremena, kako s obzirom na svoju teoriju države u cjelini tako i s obzirom na model predstavništva razvijen u *Filozofiji prava*. Pretposljednje poglavlje bavi se genezom razlikovanja građanskog društva i političke države u Hegelovu misaonom razvoju, od njegovih najranijih, bernskih teološko-političkih spisa do berlinske filozofije prava. Posljednje poglavlje posvećeno je tumačenju teorije predstavništva

u sistematskom kontekstu Hegelove zrele teorije države, što uključuje prikaz Hegelove teorije ustava, njegovu kritiku demokracije i konačno usporedbu s modernim pojmom predstavništva.

Drugo poglavlje, "Razvoj pojma predstavništva iz perspektive Hegelove teorije političkog predstavništva" (str. 25-61), prikazuje značenjske sklopove pojma predstavništva i institucionalne oblike predstavništva koji su utjecali na Hegelovu teoriju predstavništva. Posebna pozornost posvećuje se zastupničkom i tzv. *identitetskom* predstavništvu, razvijenima u srednjovjekovnom nauku o korporacijama. U prvom slučaju radi se o djelovanju neke osobe ili tijela čiji se postupci, u smislu pravnih posljedica, uračunavaju zajednici kao cjelini. Predstavnik kao zastupnik u strogom smislu nije dio zajednice, nego je svojim djelovanjem tek konstituira kao djelatno sposobnu. U identitetskom predstavništvu smatra se da određeni dio korporacije – neki njezini članovi, vijeće, skupština, koncil – predstavlja korporaciju jer je u pogledu djelovanja s njom izjednačen. Identitetsko predstavništvo – čiji jedan oblik Hegel obnavlja svojim učenjem – ima mnogo neposredniji smisao od zastupničkog odnosa: za razliku od zastupništva, gdje su uvijek prisutna dva subjekta – zastupnik i korporacija – u identitetskom predstavništvu smatra se da korporacija u djelovanju jednog svog dijela djeluje sama. Upravo na takvom pojmu predstavništva počiva i predstavnički položaj njemačkih zemaljsko-staleških skupština u periodu prije Francuske revolucije. Zbog specifičnosti njemačkog ustavno-povijesnog razvoja one su relativno kasno zadobile jedinstveni korporativni identitet. No kada se to i dogodilo, njihov predstavnički položaj nije bio posljedica opunomoćenja, odnosno prenošenja vlasti od strane predstavljenih, nego – kao i u drugim slučajevima identitetskog predstavništva – tradicijom stečenih povlastica, tj. unaprijed zadanog ustavnog poretka. Na kraju prvog poglavlja razmatra se moderni pojam predstavništva, koji ima podrijetlo u zastupničkom odnosu. Na primjeru Hobbesove teorije društvenog ugovora i Sieyèsove teorije predstavničke demokracije pokazuje se da predstavnik u modernom razumijevanju ima ulogu formirati volju nacije, odnosno konstituirati narod kao jedinstveni politički subjekt. Pritom je položaj predstavnika posljedica akta opunomoćenja kojim pojedinci na njega prenose ovlast odlučivanja o tome što je dobro ili loše za zajednicu.

Treće poglavlje, "Povijesni i idejni kontekst Hegelove filozofije prava" (str. 62-115), podijeljeno je u tri dijela. U prvom dijelu prikazuju se reformističke mjere kojima je pruska vlada na početku 19. st. postavila temelje preobrazbe Pruske iz apsolutističko-feudalnog režima u modernu državu. Takvim prikazom stječe se analitička osnova za primjerenu usporedbu pruskog realiteta s početka 19. st. i poimanja države u *Filozofiji prava*. Isto tako razmatraju se različite koncepcije ustavnog rješenja za Prusku koje su se od 1815. do 1821. iskristalizirale u političkim borbama reformista i konzervativnog pokreta. Drugi dio poglavlja posvećen je različitim teorijama predstavništva nastalima iz potrebe za preciziranjem značenja pojma "zemaljsko-staleš-

ki ustav”, koji je prema čl. 13 Njemačkih saveznih akata trebao biti uveden u svim njemačkim zemljama. Analiziraju se glavne odlike konzervativnoga, prosvijećenog-govorničkoga, liberalno-organicističkog i umnopravno-konstitucionalnog pravca. Pokazuje se da ni liberalni modeli njemačkog ranog konstitucionalizma nakon Francuske revolucije ne prihvaćaju predstavničku demokraciju u čistom obliku, nego nastoje kombinirati neke njezine elemente s elementima starostaleškog ustava. U trećem dijelu ovoga poglavlja Hegelova teorija države razmatra se u svjetlu prigovora akomodaciji prevladavajućim prilikama njegova vremena. Kandidat pokazuje da se ta teorija ne može ocijeniti ni restaurativnom ni revolucionarnom, nego da je treba smatrati pokušajem posredovanja između modernog prirodnog prava i pozitivne znanosti o državi. Takvo posredovanje Hegel je smatrao mogućim nakon Francuske revolucije, kojom je “umno pravo” postalo imanentno pozitivnom pravu. Kada je pak riječ o teoriji predstavnosti *Filozofije prava*, ona pokazuje glavne značajke njemačkih liberalno-konstitucionalnih, a ne konzervativnih modela.

Četvrto poglavlje, “Genealogija razlikovanja ‘građanskog društva’ i ‘političke države’ u Hegelovoj političkoj filozofiji” (str. 116-175), započinje razmatranjem teološko-političkih spisa iz bernskog razdoblja, koji su obilježeni Hegelovim nastojanjem za obnovom antičke običajnosti, odnosno republikanske vrline i javnog duha vezanih uz takav poredak. Hegel osuđuje sve nepolitičke aktivnosti koje mogu ugroziti harmoniju običajnosnog života te zahtijeva preklapanje moralne subjektivnosti pojedinca s “javnom svijesću” naroda. U skladu s tim “građansko društvo” za njega je politička zajednica koja zahtijeva neposredno jedinstvo pojedinca i cjeline. Do određenog pomaka dolazi u frankfurtskim koncepcijama *života, ljubavi i sudbine*, a posebice u ranim jenskim spisima, kada Hegel u svoj sistem nastoji integrirati moderne ekonomske teme. No ukupni okvir i dalje je klasični, pa je razdvajanje ekonomskih i političkih djelatnosti izvedeno strogim razgraničenjem dvaju “staleža”. Stalež koji čine ratnici i državnici Hegel po uzoru na Aristotela naziva staležom slobodnih, a stalež kojemu pripada građanin kao *bourgeois* stalež je neslobodnih. Staleškom organizacijom običajnosti ponovno treba biti osiguran neposredni identitet pojedinca i cjeline. Tek povezivanjem kategorija političke ekonomije i modernog prirodnog prava u drugoj jenskoj *Realfilozofiji* Hegel postavlja fundament kasnijem razlikovanju građanskog društva i političke države. Neposredna je posljedica tog povezivanja odbacivanje klasičnog prirodnog prava i prihvaćanje modernog principa individualiteta. Time se mijenja i unutrašnja struktura običajnosne konstrukcije: odnos ekonomije i politike više nije izveden strogim staleškim razdvajanjem tih područja, nego odnosom dviju sfera, pri čemu svaka predstavlja opstanak istog pojedinca u jednom narodu. Ipak, u kasnim jenskim spisima Hegel upravo staleškom strukturom – iako na drugačiji način nego prije – suspendira inicirano razdvajanje društvene i političke sfere. Staleži niti su čisto društvene grupacije niti su instrument zastupanja društva u političkoj sferi, nego kao “stupnjevi sudjelovanja poje-

dinca u općosti države” trebaju društvenu i političku sferu povezati u harmoničnu cjelinu. Zato se tek hajdelberška predavanja o prirodnom pravu i znanosti o državi mogu smatrati konačnom formulacijom Hegelova nauka o diferenciranom identitetu građanskog društva i političke države. Pritom je važna činjenica da Hegel sferu ekonomije i privatnog prava označava terminom kojim je čitava tradicija prije njega označavala političku zajednicu slobodnih i jednakih građana. Na taj način, naime, on želi istaknuti da je upravo na tlu modernih radno-razmjenskih odnosa ideja slobode modernog prirodnog prava postala univerzalnom povijesnom zbiljnošću. No zajedništvo takvog “građanskog društva” deficitarnog je karaktera: odnosi u njemu nastaju nesvjesnom nužnošću i opterećeni su proturječjima koja u konačnici nužno vode unutarnjoj dezintegraciji društva u dvije klase. Stoga je tek “politička država”, kao moment u prvom redu odvojen od antagonističke i privatnim interesima opterećene logike građanskog društva, sfera istinskoga, političkog zajedništva.

Predmet je petoga, središnjeg poglavlja, “Političko predstavništvo u Hegelovoj spekulativnoj znanosti o državi” (str. 176-203), pomno istraživanje i kritičko vrednovanje načina uspostavljanja diferenciranog identiteta građanskog društva i političke države u *Filozofiji prava*. Takav identitet u širem smislu treba osigurati ustav, odnosno podjela vlasti, koja obuhvaća zakonodavnu, upravnu i monarhijsku vlast. Monarh je element jedinstva državne vlasti i utjelovljenje suverenosti države, vlada treba osigurati izvanjsku općenitost građanskog društva, dok u staleškom elementu zakonodavne vlasti građansko društvo zadobiva politički značaj. Zbog toga se ono u političkoj sferi, prema Hegelu, mora pojaviti “onakvo kakvo jest”, raščlanjeno u postojeće staleže i korporacije, a ne u demokratskom obliku. Takvu teoriju predstavništva – koja u modernom obliku obnavlja jedan tip srednjovjekovnog *identitetskog* predstavništva – kandidat shvaća kao prevladavanje nekih nedostataka modernog pojma predstavništva, razrađenog u okviru teorije društvenog ugovora. Polazeći od naroda kao zajednice slobodnih i jednakih pojedinaca te opunomoćenja predstavnika, kao procesa kojim pojedinci prenose ovlast političkog djelovanja na najvišu državnu vlast, taj pojam naime ne dopušta zastupanje posebnih društvenih interesa ni istinsku participaciju građana u političkim poslovima. Odlučujući uvid koji Hegelu omogućuje prevladavanje “ekstrema proturječnosti” modernog pojma predstavništva – kako sam na jednom mjestu naziva njemu immanentan dualizam – jest onaj da se moderni individualitet ne ozbiljuje kao apstrakcija, nego nastaje i uvijek se iznova potvrđuje u konkretnim društvenim odnosima. Zato su u zakonodavnoj vlasti predstavljene upravo organizacije proizišle iz podjele rada i interesnog udruživanja pojedinaca. No reduciranjem ugovornog modela na teoriju građanskog društva Hegel previda politički značaj demokratske konstitucije najviše državne vlasti, koji se sastoji u tome da se omogući njezino autonomno djelovanje i da se njezini nositelji istovremeno učine odgovornima onima koji su ih za to djelovanje opunomoćili. Ipak, to ne znači da Hegelovu koncepciju treba odbaciti:

navedeni prigovor ne odnosi se na stalešku skupštinu, nego na monarha i vladu koji su i kod Hegela prva instanca predstavljanja naroda. Važno je, naime, imati na umu da moderni parlamenti ne proizlaze iz starih staleških skupština, nego zauzimaju mjesto koje je u predmodernim vladavinama pripadalo kralju. Drugačije rečeno, u modernom predstavničkom sustavu, u kojemu je parlament, a ne kralj prva predstavnička instanca, institucija koja odgovara “staleškoj skupštini” u *Filozofiji prava* bila bi, kao i kod Hegela, dodatni element ustava preko kojega je moguća istinska participacija građana u političkim poslovima i posredovanje socijalne raznolikosti građanskog društva s općenitošću političke države.

U “Zaključku” (str. 204-213) kandidat pregnantno rezimira rezultate svojeg istraživanja, koje je, po njegovu sudu i obrazloženju, potvrdilo obje glavne polazne teze. Prvo, Hegelova teorija političkog predstavništva ne može se smatrati “stranim elementom” u njegovoj spekulativnoj znanosti o državi, svojevrsnim teorijskim opravdanjem društvenog realiteta i političkih prilika njegova vremena. Nju je moguće razumjeti samo polazeći od logičkih pretpostavki *Filozofije prava*: “staleško-korporativno” predstavništvo prema Hegelu primjereniji je način uspostavljanja “identiteta u razlici” modernog građanskog društva i političke države od predstavničke demokracije. Istovremeno, istraživanje je pokazalo kako upravo zbog uvida o građanskom društvu kao mjestu povijesne realizacije ideala slobode modernog prirodnog prava Hegel previda politički značaj demokratske konstitucije vlasti. Hegelovu teoriju predstavništva stoga ne treba smatrati alternativom predstavničkoj demokraciji, nego njezinom nužnom nadopunom: ona omogućuje da se preko predstavničkog odnosa, a ne mimo njega, osigura institucionalno djelovanje građana “odozdo” i posredovanje pluralne strukture građanskog društva s političkom općenitošću.

Uvidom u sadržaj, spoznajnu ambiciju i kvalitetu izlaganja ove disertacije Povjerenstvo ocjenjuje da se kandidat mr. sc. Domagoj Vujeva znalački uključuje u teorijsku raspravu o Hegelovoj znanosti o državi općenito, a o odnosu “građanskog društva” i “političke države” posebno.

Fokusiranjem svojeg istraživanja na problematiku političkog predstavništva kao oblik posredovanja dviju sfera čovjekova bivstvovanja u umnoj državi, kandidat daje originalan doprinos toj raspravi. Izvornim znanstvenim doprinosom kandidata u ovom radu Povjerenstvo, naime, smatra to što je uvjerljivo pokazao da je Hegelovo poimanje političkog predstavništva moguće shvatiti kao korektiv liberalnom poimanju predstavništva. Tim se uvidom ovaj rad izdvaja iz relevantne sekundarne literature u kojoj se Hegelova teorija predstavništva smatra ili nedovoljno modernim, odnosno povijesno uvjetovanim elementom njegove znanosti o državi, ili se pak, obratno, proglašava boljim rješenjem za modernu državu od predstavničke demokracije. Takav je uvid zadobiven mnogome zahvaljujući kandidatovu proučavanju i poznavanju predmoderne povijesti pojma predstavništva: ono je pokazalo kako mo-

derni parlamenti ne nasljeđuju staleške skupštine (iako iz njih povijesno proizlaze), nego zauzimaju mjesto koje je u predmodernim porecima pripadalo kralju. Hegel svoju teoriju “staleško-korporativnog” predstavništva razvija kao vlastito rješenje primjerenog posredovanja modernoga građanskog društva i moderne političke države. Hegel, naime, smatra, kako sam kandidat ističe, da “samo polazeći od konkretnih već organiziranih društvenih grupacija, moguće je postići integraciju pluralne i diferencirane strukture građanskog društva u sferu političke općenitosti” (str. 9). Što je i glavni razlog zašto Hegel kritički odbacuje model liberalnoga političkog predstavništva, koji ne može izvršiti takvu integraciju, nego, naprotiv, neminovno vodi posvemašnjem razdvajanju građanskoga i političkog života apstraktno shvaćenih individua. Pozorno promišljajući utemeljenost Hegelove kritike, kandidat dolazi do važnog i zacijelo kontroverznog uvida da se Hegelovo poimanje staleške skupštine može pomiriti s modernim predstavničkim sustavima, odnosno smatrati njihovom funkcionalnom dopunom. Ali se ne može smatrati i alternativom modernom liberalnom predstavništvu. U zaključnom sintetičkom uvidu kandidat ističe da osnovni problem Hegelove teorije političkog predstavništva nije postojanje i uloga staleške skupštine, nego Hegelovo odbacivanje tradicije i osnova modernoga političkog prava, prema kojemu se najviša državna vlast, kao legitiman autoritet, nužno temelji na pristanku i autorizaciji državljana koji su joj se obvezali na poslušnost.

Važno je napomenuti da je ovakvo sustavno istraživanje i kritičko vrednovanje Hegelova shvaćanja političkog predstavništva kao ključnog oblika posredovanog identiteta između građanskog društva, kao momenta radno-razmjenske i privatnopravne međuvisnosti pojedinaca, te političke države, kao momenta samosvjesne političke općenitosti, bilo moguće zato što je kandidat veoma uspješno prethodno proveo istraživačke “pregradnje” u svojem veoma zapaženom magistarskom radu, u kojemu je spoznao puni domašaj Hegelova poimanja građanskog društva ne samo kao “sustava potreba” i kao radno-razmjenske zajednice nego upravo kao razumske ili pravne države, u njezinu “bitnom identitetu u razlici” spram umne ili političke države.

Povjerenstvo sa zadovoljstvom ističe da se ovaj rad svojim kvalitetama dostojno nadovezuje na bogatu tradiciju zagrebačke akademske zajednice (ne samo politološke) u kojoj je spoznajno zanimanje za Hegelovu spekulativnu znanost dugo zauzimalo veoma važno mjesto i imalo iznimno velik utjecaj na intelektualno profiliranje i razvijanje duhovnih potencijala niza generacija studenata.

U cjelini, doktorska disertacija mr. sc. Domagoja Vujeve odlikuje se pojmovnom strogošću, argumentacijskom konzistentnošću i preglednošću izlaganja. Njome se kandidat predstavlja kao samosvjestan, hermeneutički skrupulozan i kritički sposoban istraživač koji se ne plaši ni teorijskih izazova najvišeg ranga, kao što je zacijelo Hegelova spekulativna znanost.